

УДК 336.71

Юнко О.М.
аспірантДВНЗ «Університет банківської справи»
Львівського навчально-наукового інституту

Возна Л.Б.

кандидат економічних наук,
ДВНЗ «Університет банківської справи»
Львівського навчально-наукового інституту**КАПІТАЛІЗАЦІЯ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВ:
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗМІЦНЕННЯ****CAPITALIZATION OF DOMESTIC BANKS:
STATE AND PROSPECTS FOR STRENGTHENING****АНОТАЦІЯ**

Розкрито сутність поняття «капіталізація» банківської установи. Досліджено сучасний стан рівня капіталізації вітчизняних банків та вплив іноземних банківських компаній на конкурентоспроможність вітчизняної банківської системи. Запропоновано напрями зміцнення капіталізації, що підвищать конкурентоспроможність вітчизняних банківських установ на світовому фінансовому ринку та забезпечать стабільність національної економіки на шляху інтеграції у світове господарство.

Ключові слова: банк, капіталізація, рівень капіталізації вітчизняних банків, достатність капіталу, напрями зміцнення капіталізації.

ANNOTATION

The essence of the "capitalization" of the banking institution is disclosed. The current level of capitalization of domestic banks and foreign banking companies impact on the competitiveness of Ukrainian banking system are explored. The ways of capitalization's strengthening, which will increase the competitiveness of domestic banks in the global financial markets and ensure the financial stability of the national economy's integration into the world economy are considered.

Keywords: bank, capitalization, the level of capitalization of domestic banks, capital adequacy, prospects for capitalization's strengthening.

Постановка проблеми. За умов глобальних викликів та нестабільності в Україні формуються нові умови роботи банків, пов'язані з процесом виводу неплатоспроможних банків із ринку, необхідністю виконання банками підвищених вимог до мінімального розміру власного капіталу та забезпечення його достатності. Загострюється конкуренція на ринку банківських послуг, пов'язана з дією не тільки внутрішніх, а й зовнішніх факторів. За цих умов актуалізуються проблеми укрупнення банків та підвищення рівня їх капіталізації, вирішення яких можливе шляхом концентрації банківського капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Капіталізацією банків, достатністю банківського капіталу, підвищенням капіталізації банківської системи цікавилися як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, зокрема: М. Алексеєнко, А. Бегер, Є. Брігхем, З. Васильченко, А. Вожжов, Л. Герасименко, М. Діба, Ж. Довгань, В. Коваленко, М. Козоріз, В. Колесников, О. Лаврушин, П. Роуз, Дж. Сінкі, В. Усоскін та ін.

Незважаючи на велику кількість наукових робіт, які пов'язані з оцінкою стану капіталізації банків України, існує низка невирішених завдань щодо аналізу капіталізації та напрямів її підвищення.

Мета статті полягає у дослідженні рівня капіталізації банківського сектору України, а також виділенні основних напрямів управління капіталізацією вітчизняних банків для забезпечення високої ліквідності та стабільності функціонування банківської системи загалом.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах сьогодення підтримання стабільності та ефективності функціонування банківських установ – необхідна умова економічного зростання. А без посилення капіталізації вітчизняних банків досягнути цього неможливо.

В Україні діє низка нормативних документів, у яких наголошується на необхідності підтримання певного рівня регулятивного, статутного капіталу, інших показників, які визначають капіталізацію банківських установ. Слід виділити такі: Інструкція Національного банку України «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні» від 28.08.2001 № 368, Положення «Про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів», затверджене Постановою Правління НБУ від 08.09.2011 № 306, «Загальні регуляторні підходи до підвищення стійкості банків та банківських систем (Базель III)».

Загальним показником, що найбільш точно демонструє рівень забезпеченості капіталом окремого банку та системи загалом, є рівень капіталізації. Поняття «капіталізація» залежно від галузі використання науковці трактують по-різному. А. Завгородній, Г. Вознюк та Т. Смовженко у Фінансовому словнику пропонують такі визначення поняття «капіталізація» [1]:

1. Процес формування фіктивного капіталу шляхом випуску акцій, облигацій, заставних листів іпотечних банків, інших цінних паперів.
2. Включення відсотка, який нараховується протягом пільгового періоду кредиту, до суми

основного боргу для звільнення позичальника у цей період від сплати як частини основного боргу, так і відсотків.

3. Процес реалізації майна підприємства для збільшення капіталу.

4. Перетворення доданої вартості, у вигляді нерозподіленого прибутку в капітал, на розширення виробництва шляхом збільшення активів.

Натомість низка вчених схиляється до думки, що капіталізація – це показник ринкової ціни банку, розрахований множенням вартості акцій на їхню кількість.

О. Островська у Тлумачному словнику з банківської справи поняття «капіталізація» ототожнює з реінвестуванням отриманого прибутку в банк.

У Словнику банківських термінів Д. Розенберг описує капіталізацію як сумарні пасиви, тобто кошти, інвестовані власниками.

Досліджуючи рівень капіталізації конкретного банку, необхідно проводити аналіз не лише кількісних показників обсягу статутного та власного капіталу, а й оцінювати якісні, які характеризуватимуть структуру власного капіталу та достовірну оцінку окремих його складників. У кризові періоди банківські установи використовують штучне нарощення обсягів капіталу для відповідності нормативним вимогам НБУ. Таке завищення рівня капіталізації є фіктивним і за умови тимчасового використання може вважатися нешкідливим. Проте системне завищення показника капіталізації свідчить про наявність у банку реальної потреби збільшення власного капіталу та в довгостроковій перспективі може стати підставою для погіршення фінансової стабільності банку.

Поняття фіктивної (уявної) капіталізації А.П. Вожжов пояснює так: вона відбувається лише номінально, за рахунок бухгалтерських проводок, при цьому розмір реального капіталу не змінюється [2, с. 90–94]. Науковець акцентує увагу на тому, що уявна капіталізація є наслідком діяльності неефективного менеджменту.

Для збільшення капіталізації банки класично використовують такі методи:

- 1) реінвестування прибутку;
- 2) залучення субординованого боргу;
- 3) вихід на первинний та вторинний ринки цінних паперів;
- 4) злиття і поглинання;
- 5) залучення іноземного капіталу та ін.

Визначення показників, що свідчать про достатність банківського капіталу та надійність банків, дають змогу оцінити наявний та необхідний рівні капіталізації банківської системи країни. Національний банк України проводить заходи щодо зростання капіталізації вітчизняних банків шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів, які визначають рекомендований розмір економічних нормативів, що визначаються відношенням до регулятивного або статутного капіталу. Так, у 2017 р. норматив достатності (адекватності) регулятив-

ного капіталу (Н2) встановлений на рівні не менше 10%, коефіцієнт співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів – не менше 7%, а мінімальний розмір регулятивного капіталу – 500 млн. грн.

Оскільки провідна роль за нейтралізації основних банківських ризиків належить регулятивному капіталу, слід зазначити, що найбільш стабільним складником регулятивного капіталу банку є статутний капітал, тому, визначаючи достатність капіталу, варто приділити увагу саме розміру статутного капіталу.

За офіційними даними НБУ, на 01.01.2017 в Україні діяло 93 банки, розмір власного капіталу яких становив 120,038 млрд. грн., або 9,90% пасивів банків. Сплачений зареєстрований статутний капітал банків становив 206,387 млрд. грн. Треба зауважити, що розмір статутного капіталу є більшим за величину власного капіталу з 2010 р. Такий стан речей свідчить про наявність недосформованих резервів у банків у значному обсязі. Розрив між даними показниками зменшується, що позитивно характеризує відновлення банківської системи [3].

Згідно з Інструкцією «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні», для забезпечення реальної капіталізації за рівнем достатності капіталу всі банки України поділялися на п'ять груп [4]: добре капіталізовані, достатньо капіталізовані, недокапіталізовані, значно недокапіталізовані, критично недокапіталізовані. У зв'язку з критичними явищами, які характерні для фінансового сектора України в 2008–2009 рр., такий поділ банків був відмінений. У результаті внесених змін усі вітчизняні банки поділяють на дві групи: ті, які дотримуються встановлених нормативів капіталу, і ті, які не дотримуються цих вимог.

Варто підкреслити, що заходи такого регулятивного характеру не дали позитивних результатів протягом перших років їх реалізації. Це підтверджує той факт, що загалом у банківській системі рівень адекватності (достатності) регулятивного капіталу станом на 01.01.2008 зменшився до 13,92%. Для порівняння, цей показник у 2004 р. дорівнював 15,11%. 2005–2008 рр. – це період, що характеризується зниженням рівня достатності регулятивного капіталу майже у 80% банків. Починаючи з 2008 р. значення цього показника зростало і максимального свого значення досягло в 2011 р., а саме 20,83%, проте вже в 2012 р. рівень достатності регулятивного капіталу знову відновлює тенденцію до зниження (рис. 1). Станом на 01.01.2017 цей показник дорівнював 12,69% [3].

Обсяг регулятивного капіталу починаючи з 01.01.2014 зберігає тенденцію до зменшення (рис. 2) і становить на 01.01.2017 лише 109,653 млрд. грн. [3].

НБУ також обчислює коефіцієнт співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3). Значення цього нормативу продо-

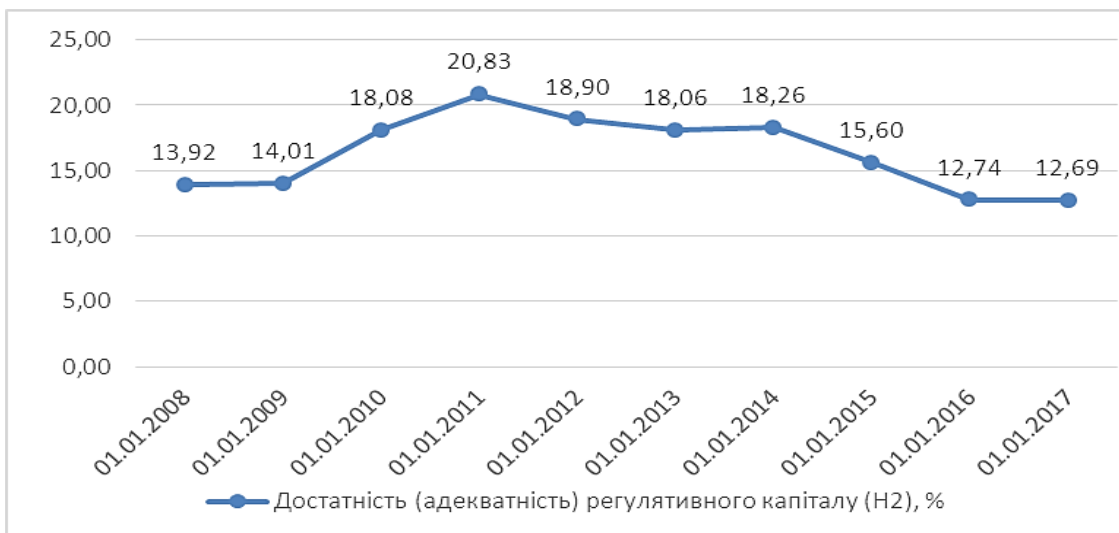

Рис. 1. Динаміка достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2)

Джерело: розроблено на основі даних НБУ

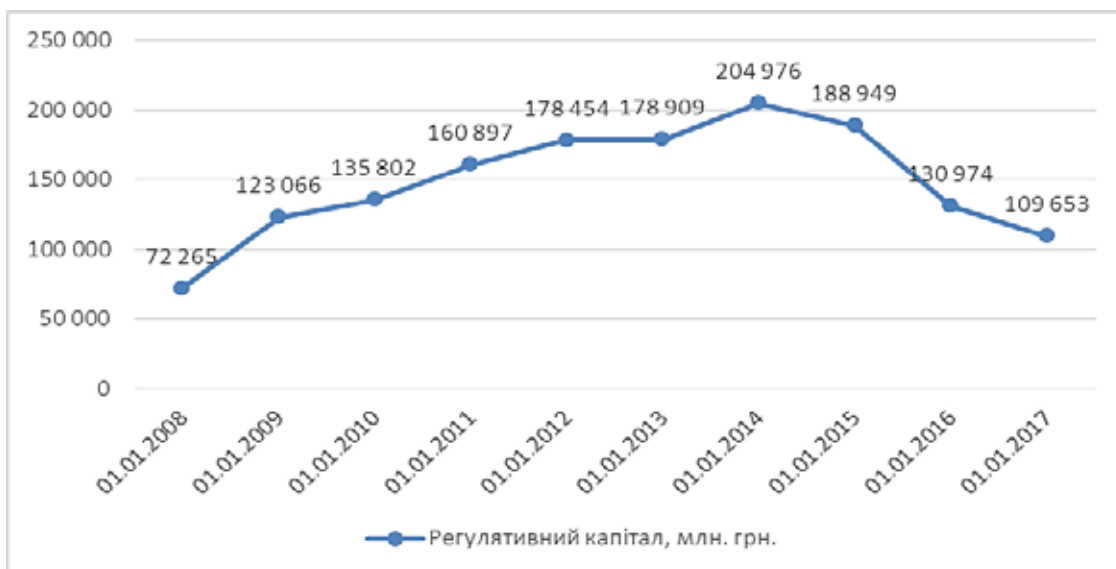

Рис. 2. Динаміка обсягу регулятивного капіталу (Н1)

Джерело: розроблено на основі даних НБУ

вжує зростати, але протягом 2006–2008 рр. відбулося незначне його зниження.

За 2008–2013 рр. вітчизняні банки досить помітно збільшили обсяг свого капіталу. Станом на 01.01.2014 їх регулятивний капітал зріс у 2,84 рази проти аналогічного періоду 2008 р. і досяг понад 204,976 млрд. грн. Однак за результатами останніх трьох років спостерігається тенденція до зниження цього показника. Станом на 01.01.2017 регулятивний капітал вітчизняних банків становив лише 109,653 млрд. грн. [3].

Варто підкреслити, що показник власного капіталу в розмірі більше 15 млрд. грн. станом на 01.01.2017 мають лише три банки, з яких усі державні, а саме АТ «Ощадбанк», АТ «Укресімбанк», ПАТ «КБ «ПриватБанк». Досить багато банків характеризуються низьким рів-

нем капіталізації, на що звертає увагу НБУ, оскільки це свідчить як про неможливість, так і про небажання власників додатково вкладати кошти в розвиток банку. Велика кількість банків збільшує свій капітал, але є й такі, де спостерігається тенденція до зниження власного капіталу (рис. 3).

Про помітне поліпшення показників капіталу свідчить зменшення переоцінки основних засобів. Це один із найбільш використовуваних методів для «роздування» банківського капіталу.

Для функціонування кожен банк повинен володіти власними фінансовими ресурсами, основну частину яких становить статутний фонд. В Україні розмір сплаченого зареєстрованого статутного капіталу також має тенденцію до зростання (рис. 3). Крім того, можна зробити

висновок, що з 2010 р. питома вага сплаченого зареєстрованого статутного капіталу в пасивах банків зростає швидшими темпами, ніж питома вага капіталу в пасивах банків (винятком є лише 2015 р.).

Оцінювати банківську систему загалом і вживати заходи для її реформування потрібно в тісному зв'язку зі становищем і зміною усєї економіки держави, особливо реального сектору. Вдосконалення банківської системи, подальша капіталізація вітчизняних банків відзеркалюють темпи економічного зростання й підвищення рентабельності банківського бізнесу як економічної діяльності (табл. 1).

Згідно з наведеними в таблиці даними, бачимо, що до 2008 р. темп зростання капіталу

значно відставав від темпу зростання активів банків. За збереження цієї тенденції виникла б проблема виконання банками нормативу адекватності капіталу, а згодом і загроза порушення стабільності та надійності існування банківської системи. Починаючи з 2008 р. відбувалося зростання даного показника регулятивного капіталу аж до 20,83%. Це можна розглядати як позитивну динаміку, тому що його збільшення було спричинене сповільненням темпу зростання активів українських банків.

Подолання наслідків фінансової кризи у банківському секторі різних країн світу стимулювало розроблення та впровадження нових міжнародних стандартів управління капіталом – рекомендації Базель III.

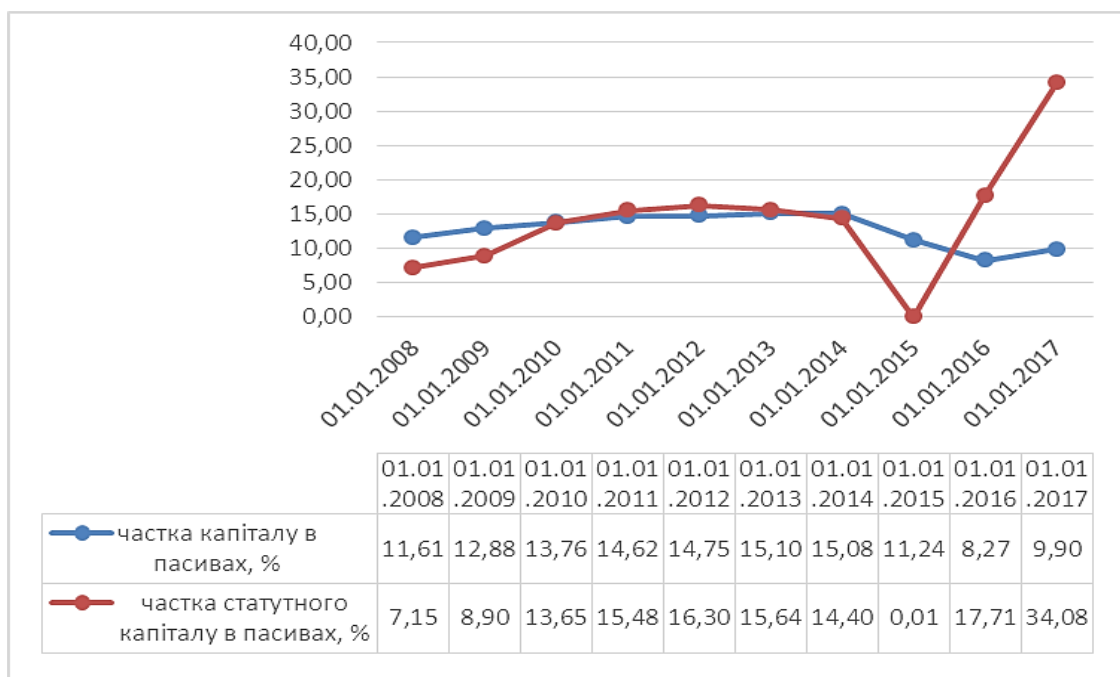

Рис. 3. Динаміка питомих ваг капіталу в пасивах банків і питомих ваг статутного капіталу в пасивах банків

Джерело: розроблено на основі даних НБУ

Таблиця 1

Основні показники діяльності вітчизняних банків

Показники	Активи банків, млн. грн.	Темпи приросту, %	Капітал, млн. грн.	Темпи приросту, %	Сплачений зареєстрований статутний капітал, млн. грн.	Темпи приросту, %
01.01.08	599 396		69 578		42 873	
01.01.09	926 086	154,50	119 263	171,41	82 454	192,32
01.01.10	873450	94,32	120208	100,79	119189	144,55
01.01.11	942084	107,86	137725	114,57	145857	122,37
01.01.12	1054272	111,91	155487	112,90	171865	117,83
01.01.13	1127179	106,92	170196	109,46	176239	102,55
01.01.14	1277508	113,34	192599	113,16	183978	104,39
01.01.15	1316718	103,07	148063	76,88	179208	97,41
01.01.16	1254385	95,27	103713	70,05	206387	115,17
01.01.17	1212812	96,69	120038	115,74		

Джерело: розроблено на основі даних НБУ

Ключовою вимогою Базель III є збільшення наявного у банків власного капіталу для покриття своїх фінансових утрат (мінімальний розмір ліквідного резерву власного капіталу банку або так званого коефіцієнта основного капіталу I-го рівня збільшується до 6%). На доповнення до нього рішенням Базельського комітету кожний банк зобов'язаний створити спеціальний буферний резервний капітал у розмірі 2,5%. Також банки зобов'язані створити спеціальний контрциклічний резерв у розмірі 0–2,5% від капіталу на випадок кризової ситуації у світовій фінансовій системі. Фактично за нових вимог банки будуть змушені забезпечувати дотримання співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів на рівні 10,5%, а не 8%, як було раніше.

Розвинені країни почали використовувати ці рекомендації для оцінки системного ризику банків та запобігання їх проявам. Зрозуміло, що в Україні, банківська система якої керується рекомендаціями Базель I, реалізація положень Базель III можлива в далекій перспективі, тому вплив Базель III на діяльність українських банків щодо управління капіталом експерти прогнозують як незначний, оскільки рекомендації впроваджуються добровільно й передбачають поступовий перехід, а НБУ ще тільки розпочав впровадження положень Базель II.

Нині можливості українських банківських установ порівняно незначні. Із такими власними силами досягти помітного піднесення майже неможливо, тому занадто низька капіталізація наших банків може спричинити ситуацію, коли вони виявляться неконкурентоспроможними порівняно з іноземними банківськими компаніями. В Україні частка останніх зростає, проте змінюється структура іноземного капі-

талу. Станом на 01.01.2017 частка зовнішнього капіталу в українській банківській системі вже дорівнювала 40,9%: це – 38 банків з іноземним капіталом; із них 17 – зі 100%-ми іноземними інвестиціями (рис. 4).

Отже, існує значна зацікавленість іноземних банків банківською системою України. Раніше іноземні інвестори переважно створювали в нашій країні банківські представництва, але нині здебільшого вони купують акції, частки або ж банківські установи у цілому. Після цього бачимо зростання рівня капіталу й розширення діяльності куплених банків.

З одного боку, приплив іноземного капіталу в банківську систему України означає додаткові фінансові ресурси для здійснення кредитної та інвестиційної діяльності. Важливо, що неодмінним компонентом іноземних інвестицій є новітній досвід роботи та управління банківським установами, технології, сучасні продукти та програмні розробки.

Але, з іншого боку, з'являється й небезпека витіснення вітчизняних банків із ринку більш капіталізованими конкурентами. За таких умов необхідно вжити державних заходів щодо підтримки своєї банківської системи, щоб мінімізувати загрозу економічній залежності національної банківської системи.

Сьогодні головним завданням є відновлення стабільної та надійної економічної ситуації в державі. Реалізація цього завдання залежить від розвитку як кожного банку України, так і банківської системи загалом. Саме капіталізація є одним із важливих факторів, які роблять можливим позитивний вплив на розвиток економіки вітчизняної банківської системи. Вирішення цих завдань залежить насамперед від управління капіталом банків, який є одним

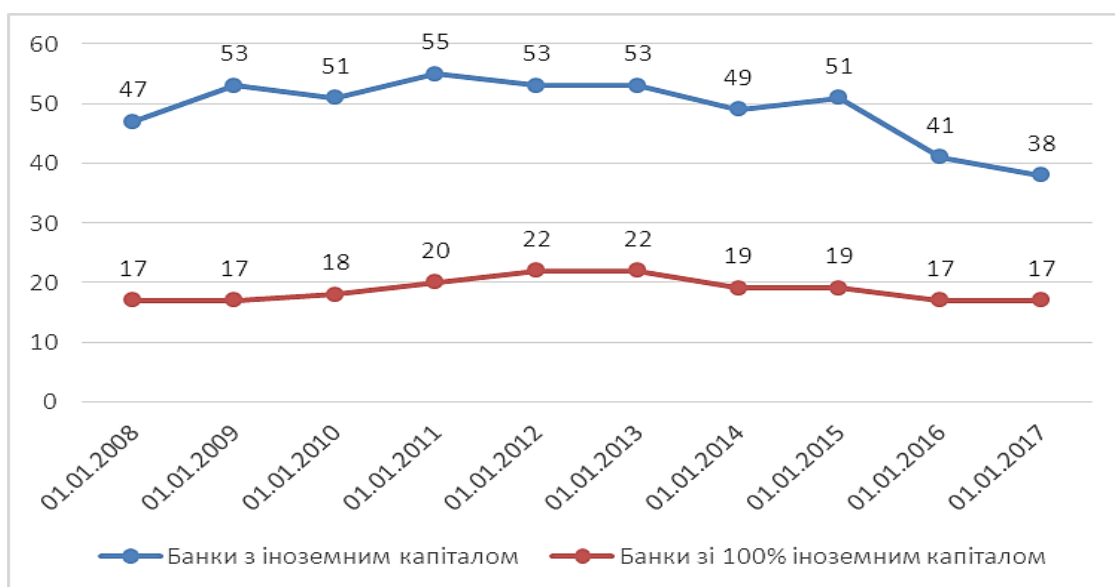

Рис. 4. Динаміка кількості банків з іноземним капіталом і кількості банків зі 100% -м іноземним капіталом

Джерело: розроблено на основі даних НБУ

з основних показників банківської діяльності, характеризує фінансову платоспроможність банків, ліквідність і формує можливості подальшого розвитку. Питання підвищення рівня капіталізації банків України є головною вимогою, оскільки низький рівень капіталізації вітчизняної банківської системи не може забезпечити достатньою кількістю фінансових ресурсів реальний сектор економіки. Високий рівень капіталізації банків не лише забезпечує можливість підтримувати і стимулювати економічний розвиток країни, а й дає змогу стабільно функціонувати та сприяє нейтралізації ризиків, що притаманні процесу їхнього функціонування.

На макроекономічному рівні розмір власного капіталу є основою кредитних та інвестиційних процесів, його надійності та розвитку, тому необхідними є регуляторні та фіскальні важелі, що забезпечать стимулювання нарощування банківського капіталу. Основним показником, який використовують для оцінки капіталізації банків на макrorівні, є відношення власного капіталу до ВВП країни. Вітчизняні та зарубіжні вчені стверджують, що достатній для забезпечення економічного розвитку країни обсяг капіталу банківської системи повинен дорівнювати 6–7% ВВП. За даними, відношення власного капіталу до ВВП країни станом на 1 січня 2017 р. становив 5,04% ВВП. Цей результат характеризує недостатню спроможність банківської системи забезпечувати потреби національної економіки [3; 5].

Закордонні фахівці вважають, що коли послаблюється економічна стабільність, то, відповідно до даних рейтингової компанії Standard&Poor's, у багатьох фінансових установах рівень капіталу стає недостатнім для підтримки діючих активних операцій і наголошують, що якість та адекватність капіталу більшості потужних банків світу також перебуває на низькому рівні.

На макроекономічному рівні розв'язання цієї проблеми та підвищення рівня капіталізації банків зводиться переважно до виділення певних завдань і встановлення відповідних нормативів, що виконують комерційні банки згідно з вимогами НБУ, а на мікроекономічному рівні реалізація покладається на певні банки, яким потрібно забезпечити запровадження цих механізмів і знайти достатній обсяг коштів.

Для цього варто звернути увагу на комплексне вирішення проблем вибору джерел підвищення рівня банківського капіталу:

1) на макrorівні потрібно:

- вдосконалити банківське законодавство;
- активізувати роль банківських асоціацій;
- проводити регулятивну політику НБУ;
- створити систему рейтингування та підвищення конкурентоспроможності банків України порівняно з іноземними банками;

2) на мікрорівні – використовувати дієві інструменти зростання рівня капіталу завдяки вдосконаленню системи фінансового менеджменту в банках.

Саме тому варто сконцентруватися на участі держави, Національного банку України та комерційних банків у процесі підвищення капіталізації банків України.

Цілеспрямоване здійснення заходів НБУ, орієнтованих на зростання ефективності діяльності банків, повинне стати процесом управління капіталізацією банківської системи.

Сьогодні розвиток банківської системи України в умовах економічної нестабільності стикнувся з питанням підвищення конкурентоспроможності вітчизняних банків порівняно з іноземними, щоб зберегти національні пріоритети банківської системи загалом в умовах руху іноземного капіталу.

Одним із найважливіших факторів підвищення рівня капіталізації банків є поліпшення якісного корпоративного управління. Звертаючи увагу на законодавство, вітчизняним банкам слід дотримуватися вимог Базельського комітету під час розкриття інформації. Саме такий підхід матиме за мету як підтримання, так і зміцнення ділової репутації та довіри до банку шляхом інформаційної відкритості та прозорості широкому колу громадськості.

Вважаємо, що державі потрібно встановити обов'язкові додаткові грошові внески в банківську систему через програму субординованого кредитування. Це повинно відбуватися передусім у державних банках. Світовий досвід свідчить, що непостійність кредитних інститутів і фінансових ринків, яка виражається у недостатньому рівні ефективності перерозподілу капіталу на інвестиційні цілі в економіках країн, що розвиваються, може бути компенсована державним утручанням у функціонування фінансових ринків через систему державних банків: у середньому в світі 42% капіталу найбільших банків контролюється державою.

Сьогодні в Україні держава контролює шість банків: АТ «Ощадбанк», ПАТ «КБ «Приват-Банк», ПАТ «Державний експортно-імпортерний банк» (100% державної власності), ПАТ «Український банк реконструкції та розвитку» (98,33% державної власності), ПАТ «АБ «Укргазбанк» (94,94% державної власності), а також ПАТ «Розрахунковий центр з обслуговування договорів на фінансових ринках» (77,79% державної власності). Частка державного капіталу в сукупному капіталі банківської системи станом на 01.01.2017 становить 30,53% (у 2008 р. 7%). Новостворені держбанки внаслідок обмеженого розміру капіталу вичерпали можливості подальшого зростання. Основною проблемою в їхній діяльності є недостатність системного бачення їх ролі в реалізації кредитного складника національної економічної політики.

Вдосконалення системи ризик-менеджменту в банках повинно стати важливим заходом для підвищення рівня капіталізації банківської системи загалом. Банкам потрібно керуватися такими принципами системи управління ризиками, як:

- наявність стратегії управління ризиками;
- наявність відповідної організаційної структури;
- принцип колегіальності, розділення конфліктів інтересів.

Для зростання капіталізації вітчизняної банківської системи необхідно створити систему рейтингування в Національному банку України, що посилить як контроль, так і нагляд за банками у сфері управління банківським капіталом і налагодить діалог із громадськістю, підвищить довіру населення до банків.

Висновки. За результатами аналізу стає відомим, що рівень капіталізації української банківської системи не повною мірою забезпечує вимоги зростаючої економіки України. Обсяг капіталу наших банків є недостатнім для вирішення проблеми інтеграції банківської системи України із фінансовим простором світу. Це пояснюється відносно незначним його рівнем щодо капіталу банківських установ розвинених країн.

Запропоновані напрями підвищення капіталізації банківської системи тісно взаємопов'язані.

Вдосконалення та стабілізація законодавчої бази матимуть безпосередній вплив на капіталізацію банківської системи України, а також сприятимуть зростанню конкурентоздатності вітчизняних банківських компаній порівняно з іноземними. Можна також стверджувати, що капіталізація банків продовжує зростати.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Завгородній А.Г. Фінансовий словник / А.Г. Завгородній, Г.Л. Вознюк, Т.С. Смовженко ; 3-тє вид., випр. та доп. – К. : Знання, 2000. – 587 с.
2. Вожжов А.П. Банківський капітал в економіці України / А.П. Вожжов, А.І. Клименко // Фінанси України. – 2003. – № 8. – С. 88–97.
3. Офіційна Інтернет-сторінка НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua.
4. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 за № 2121 – III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 1. – Том 1. – С. 1.
5. Офіційна Інтернет-сторінка Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.